

سبک زندگی از منظر امام صادق علیه السلام

(مصادیق زندگی اجتماعی)

پژوهش گر

عطیه سادات میرخانی

پایه یک حوزه علمیه کوثر اصفهان

نشانی الکترونیکی: mir_khani@yahoo.com

آبان ۱۳۹۲

چکیده:

جمع‌گرایی یا گرایش به جمع یک گرایش فطری یا طبیعی است که در نهاد هر انسان وجود دارد و از آنجا که وظیفه انسان‌ها تلاش برای تکامل مادی و معنوی خود است، لذا این تکامل تنها در سایه جمع‌گرایی تحقق می‌یابد. مسئله تکامل انسان در سایه جمع‌گرایی از جمله مسائلی است که اثبات آن کاملاً عقلی است و در این باره آیات و روایات فراوانی نیز وجود دارد. بررسی این مسئله از دیدگاه امام صادق(ع) به عنوان ششمین پیشوای مسلمانان از این جهت حایز اهمیت است که تقریباً بیش از یک سوم احادیث شیعه از سوی آن امام بزرگوار روایت شده است و آن حضرت به عنوان خلیفه خداوند در مقام امامت از کامل‌ترین افراد است. از این رو تنها چنین شخصیتی است که می‌تواند انسان‌های دیگر را به تکامل برساند، لذا آموزه‌های آن حضرت در این باره راه‌گشاست. در این پژوهش با بهره‌گیری از منابعی که احادیث امام صادق(ع) در آن‌ها ذکر شده است به روش کتاب‌خانه‌ای، مصادیق و آموزه‌های زندگی اجتماعی از نگاه آن امام بررسی شده است، ضمن آن‌که رابطه آن‌ها با تکامل انسان تبیین می‌شود. بی‌شک تمام آموزه‌های جمع‌گرایانه در شکل‌گیری جامعه مطلوب که بستری مناسب برای دستیابی به سعادت و کمال حقیقی و در نهایت عبودیت خداوند است، موثر است.

با مطالعه احادیث آن امام بزرگوار در تمام زمینه‌ها و باب‌ها به این نتیجه دست یافتیم که تکامل واقعی انسان تنها در سایه جمع‌گرایی صورت می‌گیرد و شواهدی از فرمایشات ایشان در این باره ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: حدیث، زندگی اجتماعی، تکامل.

بسمه تعالی

ضرورت زندگی اجتماعی

انسان موجودی اجتماعی است و برای دستیابی به سعادت و کمال مطلوب خود ناگزیر است که زندگی جمعی در قالب جامعه را برگزیند.

فطرت تمامی افراد انسان چنین است، یعنی فطرت تمام انسان‌ها این معنا را درک می‌کند که باید اجتماعی زندگی کند. قرآن کریم هم با بهترین بیان در آیاتی بسیار از این حقیقت خبر داده است. (ن.ک: الطباطبائی، ۱۴۱۷، ج ۴، ص ۹۲)

ارسطو انسان را دارای یک غایت فطری دانسته و معتقد است: «موجود انسانی وظیفه‌مند است که برای تحقق این غایت انسانی به خیر و خوشبختی و صلاح دست یابد و در این زمینه ویژگی منحصر به فرد انسانی نسبت به سایر موجودات این است که غایت فطری او بیرون از جامعه ممکن‌الوصول نیست؛ چه اینکه انسان موجودی اجتماعی است.» (مریجی، ۱۳۸۲، ص ۹)

ارزش زندگی اجتماعی

عواملی که گرایش به زندگی اجتماعی را در انسان برمی‌انگیزند، می‌توان به چند دسته تقسیم کرد:

دسته اول، عوامل غریزی اند، مانند غریزه جنسی. هر فردی از آن‌جا که تکویناً تمایل به جنس مخالف دارد، خواه و ناخواه به او نزدیک می‌شود، با او معاشرت و مباشرت می‌کند و زندگی‌اش را با زندگی او پیوند می‌دهد. البته زندگی خانوادگی در واقع شکلی از زندگی اجتماعی است، در یک مفهوم کوچک‌تر.

دسته دوم، عوامل عاطفی اند که موجب گرایش به اجتماع و پیوند دادن زندگی یک فرد با افراد دیگر می‌شوند.

دسته سوم، عوامل عقلی اند که از عوامل دیگر، وسیع‌تر و جنبه اختیاری آن‌ها بیشتر است. انسان با عقل خود درک می‌کند که به تنهایی قادر به تأمین نیازمندی‌های زندگی خویش نیست. هم در تأمین نیازهای مادی مثل لباس، مسکن و غذا احتیاج به همکاری دیگران دارد و هم در تأمین نیازهای معنوی. تکامل معنوی و تأمین نیازهای مادی انسان در گروه زندگی اجتماعی است و اگر جامعه نباشد، علاوه بر لنگ ماندن زندگی مادی فردی، تعلیم و تربیتی هم وجود ندارد و رشد معنوی و اخلاقی هم تحقق نمی‌یابد. (مصباح یزدی، ۱۳۸۴، ج ۳، صص ۳۰-۳۲)

مصادیق و آموزه‌های زندگی اجتماعی

۱- امر به معروف و نهی از منکر

امر به معروف و نهی از منکر یکی از مهم‌ترین و ضروری‌ترین مسایلی است که مومنان وظیفه ادای آن را بر عهده دارند. این مسئله که مسئولیت متقابل مومنان به یکدیگر را می‌رساند در فراهم‌سازی جامعه به سوی تکامل واقعی نقش به‌سزایی دارد. چرا که شالوده سلامت معنوی و مادی جامعه در گرو وازدن ناشایست‌ها و منکرات و روی آوردن به کارهای شایسته و پسندیده است.

پیوستگی اجتماع اعتقادی چنان است که همه مسئول یکدیگرند و همه برخوردار از پیامدهای کردار نیک و زیان‌مند از پیامدهای کردار زشت دیگران‌اند.

لزوم انجام امر به معروف و نهی از منکر

لزوم انجام امر به معروف و نهی از منکر را می‌توان در روحیه دیگرخواهی و داشتن جامعه‌ای سالم جستجو کرد. در مکتب اسلام مومنان برادر یکدیگر معرفی شده‌اند و بر این اساس باید بسان آینه باشند تا با بیان عیوب به یکدیگر بی‌کم و کاست خود را از پلیدی‌ها دور کند. لذا امام صادق(ع) فرمودند: «أَحَبُّ إِخْوَانِي إِلَيَّ مَنْ أَهْدَى إِلَيَّ غُيُوبِي» (الکینی، ۱۳۶۲، ج ۲، ص ۶۳۹)

محبوبترین برادرانم نزد من کسی است که عیب‌های مرا به من هدیه دهد.

۲- علم‌آموزی

اهمیت علم‌آموزی

نخستین مرحله در تکامل انسان، معرفت و شناخت است، زیرا شناخت مقدمه هر حرکت و عملی است.

امام صادق(ع) فرمودند: «الْعَامِلُ عَلَى غَيْرِ بَصِيرَةٍ، كَالسَّائِرِ عَلَى غَيْرِ الطَّرِيقِ، لَا يَزِيدُهُ سُرْعَةَ السَّيْرِ إِلَّا بُعْدًا.» (الکینی، ۱۳۶۲، ج ۱، ص ۴۳)

کسی که بدون بینش و آگاهی عمل کند، چون کسی است که در بیراهه رود. او هرچه بیشتر بشتابد، (از راه اصلی) دورتر می‌شود.

به سبب اهمیت شناخت، امام صادق(ع) تاکید فراوانی بر جستجوی دانش در همه حال نموده است. « طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ فِي كُلِّ حَالٍ. » (المجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱، ص ۱۷۲)

فرا گرفتن دانش در هر حالی واجب است.

همچنین آن حضرت علم و دانش را بهترین ارث پدران برای فرزندان معرفی فرموده‌اند. مسعده بن صدقه گوید: امام صادق(ع) فرمودند: « إِنَّ خَيْرَ مَا وَرَّثَ الْأَبَاءُ لِأَبْنَائِهِمُ الْأَدَبُ لَا الْمَالُ، فَإِنَّ الْمَالَ يَذْهَبُ وَالْأَدَبُ يَبْقَى؛ قَالَ مَسْعَدَةُ يَعْنِي بِالْأَدَبِ الْعِلْمَ. » (الكيني، ۱۳۶۲، ج ۸، ص ۱۵۰)

بهترین ارثی که پدران برای فرزندان خود باقی می‌گذارند، ادب است، نه ثروت، زیرا ثروت رفتنی است و ادب ماندنی. مسعده گفت: منظور از ادب، دانش است.

ضوابط علم آموزی

موارد متعددی را می‌توان بر اساس روایات امام صادق(ع) به عنوان ضوابط علم آموزی برشمرد، از جمله: عمل به علم، تواضع و فروتنی نسبت به استاد، صبر در این راه، عجب نداشتن، دوری از جدال و مراء و بسیاری از موارد اخلاق دیگر.

۳- مشورت و نظرخواهی

انسان‌ها همواره در مراحل زندگی خود نیازمند اتخاذ رای و تصمیم هستند، تا در پرتو آن بتوانند به آنچه رسیده‌اند عمل نمایند. در این راستا آموزه‌های اسلامی برای این‌که رای درست و صوابی اتخاذ شود، « مشورت و نظرخواهی » را پیشنهاد می‌کنند.

« مشاوره » یک اصل اسلامی است که حتی رهبران امت هم باید برای اداره کشور با امت مشورت کنند. در سیره امام صادق(ع) هم این اصل را مشاهده می‌کنیم، چنان‌که آن حضرت با فضیل بن یسار که یکی از یاران آن حضرت مشورت می‌کند: فضیل بن یسار می‌گوید: « إِسْتَشَارَنِي أَبَاعَبْدَ اللَّهِ مَرَّةً فِي أَمْرٍ، فَقُلْتُ أَصْلَحَكَ اللَّهُ مِثْلِي يُشِيرُ عَلَيَّ مِثْلِكَ؟ قَالَ: نَعَمْ، إِذَا أَسْتَشِيرَ بَكَ. » (المجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۲، ص ۱۰۱)

یکبار امام صادق(ع) درباره کاری رای مرا خواست. گفتم، خدا خیرتان دهد! آیا چون منی به چون شما، مشورت می‌دهد؟ حضرت فرمودند: آری، در آن هنگام که از تو طلب مشورت کنند.

در خصوص تشویق و ترغیب و فواید مشورت کلماتی از امام صادق(ع) روایت شده است. از جمله آن حضرت فرمودند: « فیما أوصیَ بهِ رسول الله(ص) عَلِیّاً(ع) أَنْ قَالَ: لَا مُظَاهَرَةَ أَوْثَقُ مِنَ الْمُشَاوَرَةِ » (همان، ج ۷۲، ص ۱۰۰)

در سفارش‌های رسول خدا(ص) به حضرت علی(ع) بود که پشتیبانی محکم‌تر از مشورت کردن نیست.

۴- محبت ورزیدن

الف- ابراز محبت به همسر

امام صادق(ع) به نقل از پیامبر اکرم(ص) فرمودند: « قَوْلُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ، إِنِّي أَحْبُبُكَ لَا يَذْهَبُ مِنْ قَلْبِكَ أَبَدًا. » (الکینی، ۱۳۸۸، ج ۵، ص ۵۶۹)

اگر مردی به همسرش بگوید: تو را دوست دارم، این سخن هرگز از یاد زن نمی‌رود.

ب- ابراز محبت به کودکان

امام صادق(ع) فرمودند: « أَحَبُّوا الصَّبِيَّانَ وَ إِرْحَمُوهُم و إِذَا وَعَدْتُمُوهُم شَيْئًا، فَفُوا لَهُمْ فَإِنَّهُمْ لَا يَدْرُونَ إِلَّا إِنَّكُمْ تَرِزُّونَهُمْ. » (همان، ج ۶، ص ۴۹)

کودکان را دوست بدارید و به آنها مهربانی کنید و چنان‌چه به چیزی وعده‌شان داده‌اید به وعده خود عمل کنید، زیرا آنان جز شما را روزی ده خود نمی‌دانند.

ج- ابراز محبت به فرزند

امام صادق(ع) فرمودند: « إِنَّ اللَّهَ لَيُرْحَمُ الْعَبْدَ بِشِدَّةِ حُبِّهِ لَوْلَاكَ. » (همان، ج ۶، ص ۵۰)

خداوند به بنده‌ای که به فرزندش محبت شدید دارد، رحم می‌کند.

د- ابراز محبت به همسایه و دوست

امام صادق(ع) به داود بن سرحان چنین توصیه فرمودند: ای داود صفت‌های اخلاقی والا به یکدیگر پیوستند که خداوند آن‌جا که بخواهد، آن‌ها را قسمت می‌کند و از جمله آن‌هاست، ابراز دوستی به همسایه و دوست.

۵- غیرتمندی

یکی از مسایل بسیار اساسی در زندگی اجتماعی که امروزه با بی توجهی وسیعی از مردم نسبت به آن مواجه هستیم، غیرتمندی نسبت به اعضای خانواده و به عبارتی عامیانه ناموس خود است. در روایتی امام صادق (ع) شخص غیرتمند را محبوب خداوند معرفی فرموده: « إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى غَيُورٌ يُحِبُّ كُلَّ غَيُورٍ وَ لَغَيْرَتِهِ حَرَمُ الْفَوَاحِشِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَ مَا بَطَّنَ » (الکینی، ۱۳۸۸، ج ۵، ص ۵۳۵)

خداوند متعال غیور است و هر غیوری را دوست می دارد و برای همین غیرت است که فواحش را حرام کرده است، چه ظاهر باشد و چه باطن.

همچنین آن حضرت غیرت را از جلوه های ایمان دانسته اند: « قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): الْغَيْرَةُ مِنَ الْإِيمَانِ » (المجلسی، ۱۴۰۳، ج ۶۸، ص ۳۴۲)

غیرتمندی مطرح شده در روایات امام صادق (ع) تنها نسبت به خانواده نیست، بلکه نوعی دیگر از آن با عنوان غیرت دینی نیز قابل طرح است و آن اینکه شخص را نسبت به مسایل دینی خود آنجایی که معصیت خدا می شود و یا توهینی به مقدسات می شود، بشوراند. در این رابطه می توان به روایاتی که در خصوص حب و بغض در راه خدا و یا امر به معروف و نهی از منکر است رجوع کرد که در اینجا به یک روایت اکتفا می کنیم. امام صادق (ع): « إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لِيُبْغِضُ الْمُؤْمِنَ الضَّعِيفَ الَّذِي لَا دِينَ لَهُ: وَ مَا الْمُؤْمِنُ الَّذِي لَا دِينَ لَهُ؟ قَالَ: الَّذِي لَا يَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ » (الکینی، ۱۳۸۸، ج ۵، ص ۵۹)

مومن ضعیفی که دین ندارد، خداوند از او خشمناک است و منظور مومنی است که نهی از منکر نمی کند.

۶- معاشرت با یکدیگر

معاشرت و هم صحبتی و مخالطه با یکدیگر از اموری است که شریعت مقدس اسلام بر آن اصرار ورزیده و اخبار موجود در این مسئله غالباً به انجام هر یک از انواع آن در کتب حدیثی اشاره دارد. انواع معاشرت که در احادیث به آن اشاره شده است به طور کلی به سه گروه تقسیم می شود:

۱- معاشرت با همسر ۲- معاشرت با ارحام و خویشاوندان ۳- معاشرت با عامه مردم

۱- معاشرت با همسر

تشکیل خانواده فصل جدیدی در زندگی انسان‌هاست که با بهره‌گیری از پیوند زوجیت در تمام ابعاد آن زندگی سرشار از آرامش برای انسان تحقق می‌یابد و زمینه تکامل حقیقی فرد حاصل می‌شود. از این رو هنگامی که عده‌ای در زمان پیامبر(ص) از معاشرت با همسر خود سرباز زدند و فکر می‌کردند، ازدواج عاملی است که سبب دوری از خداوند می‌شود، با واکنش رسول الله مواجه شدند.

قرآن کریم می‌آموزد که چون انسان همسر می‌گزیند، به نیک رفتاری هم متعهد می‌گردد. تشکیل خانواده و نیک رفتاری با همسر لازم و ملزوم یکدیگرند. چنان‌که امام صادق(ع) فرمودند: « إِذَا أَرَادَ الرَّجُلُ أَنْ يَتَزَوَّجَ الْمَرْأَةَ فَلْيَقُلْ: أَقَرَّتْ بِالْمِيثَاقِ الَّذِي أَخَذَ اللَّهُ » (همان، ۱۳۸۸، ج ۵، ص ۵۰۲)

مرد هنگامی که زنی را به همسری خود در می‌آورد، باید بگوید: من عهد و پیمانی را که خداوند از من گرفته است اقرار می‌کنم.

۲- معاشرت با اقوام و خویشاوندان (صله رحم)

از نظر امام صادق(ع) برترین مرحله اسلام پس از ایمان صله رحم و منفورترین کارها پس از شرک ورزیدن به خداوند بریدن از خویشاوندان معرفی شده است. در نگاه امام صادق(ع) قاطع رحم، فردی ملعون است و از این رو به ترک مصاحبت با او دستور داده شده است.

۳- معاشرت با عامه مردم

در دیدگاه امام صادق(ع) مردم عیال خداوند تبارک و تعالی هستند: قال الله عزوجل: « خَلَقِي عِيَالِي » (الصدوق، ۱۴۰۲، ص ۷۰)

خداوند عزوجل می‌فرماید: آفریدگان من عیال من هستند. امام صادق(ع) در رابطه با معاشرت با مردم یک اصل کلی را بیان فرمودند و آن دید مثبت داشتن به مردم است، چرا که تصحیح دید لازمه انجام وظایف دینی نسبت به مردم است.

۷- ایثارگری

مقدم داشتن دیگران بر خود از جمله آموزه‌های جمع‌گرایی است، که امام صادق(ع) به ما توصیه نمودند. سماعه بن مهران گوید: از امام صادق درباره مردی پرسیدم که جز توشه یک روز خود چیزی ندارد، گفتم: آیا کسی که روزی خود را دارد، باید به آن که چیزی ندارد، احسان کند و آن که روزی یک ماهش را دارد، باید به آن که چنین نیست احسان کند

و برای سال نیز به همین صورت، یا این که این مقدار همان اندازه «کفاف» است که نگاه داشتن و بذل نکردن آن موجب سرزندی نیست؟ آن حضرت فرمودند: هر دو راه در برابر انسان باز است. البته کسی با ارجح تر است که در کار نیک راغب و کوشا باشد و دیگران را بر خود برگزیند، چرا که خداوند کسانی را ستایش می کند که (دیگران را بر خویشتن مقدم می دارند، با این که خود نیاز دارند) و درباره نگاه داری قدر «کفاف» ملامتی نخواهد بود و همواره دست بالا (بخشنده) نیکوتر از زیرین است و در بخشش از آن کس شروع کن که نان خور توست. (الکینی، ۱۳۶۲، ج ۴، ص ۱۸)

۸- حسن خلق

حسن خلق و خوش رویی، یکی از مهمترین اصلی ترین مبانی در روابط اجتماعی است و کتب روایی ما مشحون از چنین روایاتی است. از خوش رویی به عنوان برترین اعمال در نزد خداوند، پس از انجام فرایض، نام برده شده است. امام صادق (ع) فرمودند: « ما يَقْدَمُ الْمُؤْمِنُ عَلَى اللَّهِ عِزًّا وَ جَلًّا بِعَمَلٍ بَعْدَ الْفَرَايِضِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنْ أَنْ يَسْعَ النَّاسُ بِخُلُقِهِ » (همان، ج ۲، ص ۱۰۰)

مومن بعد از انجام واجبات نزد خداوند متعال عملی محبوب تر از این نیاورد که مردم را از لحاظ خلقتش در وسعت گذارد. همچنین آن حضرت فرمودند: « الْبِرُّ وَ حُسْنُ الْخُلُقِ يَعْمُرَانِ اللَّيَالِيَ وَيَزِيدَانِ فِي الْأَعْمَارِ » (همان، ج ۲، ص ۱۰۰)

نیکوکاری و حسن خلق خانه ها را آباد می کند و بر عمرها می افزاید.

۹- نقادی

انتقاد نمودن از دیگران که می تواند در تمام عرصه های زندگی فرد منتقد شونده باشد، از جمله مصادیق زندگی اجتماعی است، که نه تنها نباید آنرا خرده گیری و عیب جویی دانست، بلکه آنرا باید حرکتی از سر مهرورزی و دلسوزی نسبت به دیگران دانست. چنان که امام صادق (ع) فرمودند: « أَحَبُّ إِخْوَانِي إِلَىَّ مَنْ أَهْدَى إِلَيَّ غُيُوبِي » (الکینی، ۱۳۶۲، ج ۲، ص ۶۳۹)

محبوب ترین برادرم نزد من کسی است که عیب های مرا پیش من هدیه آورد (و آن ها را به من گوشزد کند)

۱۰- وحدت

در زمان امام صادق(ع) که اکثر مردم عامی مذهب بودند و حکومت هم در دستان ناحق این گروه بود، حضرت پیروان خود را به وحدت و خویشن‌داری از بازگو کردن مطالبی که سبب تفرقه می‌شد، می‌نمودند. ابوبصیر گوید: از امام صادق(ع) شنیدم که می‌فرمودند: « از خدا بپرهیزید و مطیع پیشوایان و ائمه خود باشید، هرچه آن‌ها می‌گویند، بگویید و از هرچه سکوت نمودند، سکوت نمایید، شما در زمان حکومت اشخاصی هستید که خداوند درباره آن‌ها چنین فرموده: (هرچند از مکرشان کوه‌ها از جای کنده می‌شد) - منظورشان سلطنت بنی عباس بود- از خدا بپرهیزید، شما اکنون در آرامش قرار گرفته‌اید، [باعث برهم زدن این آرامش نشوید] در میان جمعیت ایشان نماز بخوانید و در تشیع جنازه آن‌ها شرکت نمایید و امانت آن‌ها باز گردانید». (المجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۷، ص ۱۶۲)

تاکید امام صادق(ع) بر حفظ وحدت بدان جهت است که حضرت آن‌را مایه آرامش و پیشبرد اهداف اسلام می‌داند که در جهت تکامل اجتماعی و فردی انسان ترسیم شده است.

۱۱- حیا مداری

از دیدگاه امام صادق(ع)، حیا از جایگاه والایی برخوردار است، در بحث انسان‌شناسی، اخلاق در درجه نخست اهمیت قرار دارد، که در بردارنده عناصر بسیاری است. در میان این مجموعه عناصر، برخی از عوامل، امتیاز و برتری ویژه‌ای نسبت به دیگر عوامل دارند، که اصطلاحاً « مکارم اخلاق » نامیده می‌شود. در این مجموعه مکارم (شایستگی‌ها) عناصر یا عامل « حیا » در راس همه قرار دارد. (پسندیده، ۱۳۸۳، ص ۷)

اهمیت این مسئله به اندازه‌ای است که وقتی از امام صادق(ع) سوال می‌شود که مبانی‌شان در زندگی چیست، به چهار مطلب اشاره می‌کنند، که یکی از این‌ها این است: « وَ عَلِمْتُ أَنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ مُطَّلِعٌ عَلَيَّ فَاسْتَحْيَيْتُ » (المجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۵، ص ۲۲۸)

دانستم که خداوند بر من مطلع است پس شرم کردم.

امام صادق(ع) در بیان فواید حیا، خطاب به مفضل فرمودند: « ای مفضل! در این خصلت و خوی بلند قدر بزرگ، یعنی حیا، که از میان جانوران تنها آدمی به آن اختصاص یافته است، نیکو بنگر! اگر حیا نباشد، هیچ میهمانی احترام نمی‌شود و به هیچ وعده‌ای وفا نمی‌شود و هیچ حاجتی برآورده نمی‌شود. هیچ کار زیبایی انجام نمی‌شود و هیچ کار زشتی ترک

نمی‌شود. تاثیر حیا چندان است که بسیاری از کارهای واجب به خاطر آن صورت می‌گیرد. در میان مردم کسانی هستند که اگر به خاطر حیا نبود، حق پدر و مادر را رعایت نمی‌کردند، صله رحم بجا نمی‌آوردند، امانت را به سپارنده آن باز پس نمی‌دادند و از هیچ کار زشتی خودداری نمی‌کردند. می‌بینی چگونه همه صفاتی که صلاح کار آدمی و سامان یابی آموزش به آنها وابسته است، به او عطا شده است.» (همان، ج ۵۸، ص ۲۵۷)

در این روایت حیا عاملی معرفی شده است که عمده موارد زندگی اجتماعی در سایه آن تحقق می‌یابد و از رو می‌توان از این آموزه جمع‌گرایی بسیاری از ناهنجاری‌های اجتماعی را سامان داد.

۱۲- پرهیز از جدال

جدال و یا مراء یکی از عوامل گسست روابط اجتماعی است و از این رو مورد تحریم واقع شده است. امام صادق(ع) فرمودند: «مجادله کردن یک بیماری سختی است و در انسان، هیچ خصلتی بدتر از آن وجود ندارد و آن از اخلاق مخصوص ابلیس بوده و چیزی است که شیطنت و ابلیس بودن ابلیس به آن منتهی شده است. هیچ فردی در هیچ حالتی گرفتار آن نمی‌گردد، مگر کسی که از خودشناسی و دیگرشناسی بی‌بهره و از شناخت حقایق دین، محروم است.» (همان، ج ۲، ص ۱۳۴)

۱۳- پرهیز از دروغ‌گویی

دروغ‌گویی که از آن منع بسیار شدید شده است و نتایج زیان‌باری برای آن برشمرده شده است، یکی از عواملی است که سبب گسست روابط اجتماعی می‌شود و علت آن هم کم‌رنگ شدن اعتماد به یکدیگر است، چرا که امام صادق(ع) فرمودند: «شخص دروغ‌گو مروت ندارد.» «وَلَا لِكَذَّابٍ مُرُوَّةٌ» (همان، ج ۶۹، ص ۱۹۳)

از این رو آن حضرت فرمودند: «مومن بر هر خوبی سرشته می‌شود، مگر خیانت و دروغ.» (همان، ج ۷۲، ص ۱۷۳)

البته باید نکته‌ای را در این‌جا ذکر نمود و آن این است که، در برخی اوقات دروغ گفتن امری لازم و ضروری بشمار می‌رود و آن در مورد اصلاح ذات بین و یا آشتی دادن است. امام صادق(ع) در این باره چنین فرمودند: «إِنَّ اللَّهَ أَحَبُّ إِثْنَيْنِ وَأَبْغَضُ إِثْنَيْنِ: أَحَبُّ الْخَطَرِ فِيمَا بَيْنَ الصَّفَيْنِ وَأَحَبُّ الْكَذِبِ فِي الْإِصْلَاحِ وَأَبْغَضُ الْخَطَرِ فِي الطَّرِيقَاتِ وَأَبْغَضُ الْكَذِبِ فِي غَيْرِ الْإِصْلَاحِ» (الکینی، ۱۳۶۲، ج ۲، ص ۳۴۲)

خداوند دو چیز را دوست دارد و دو چیز را دشمن: با تبختر راه رفتن در میان دو صف (از لشکر اسلام و کفر) و دروغ گفتن برای اصلاح (بین دو نفر یا دو جمعیت از مسلمانان) را دوست دارد و با تبختر راه رفتن در کوچه و بازار و دروغ گفتن را در غیر مقام اصلاح دشمن دارد.

۱۴- همسایه‌داری

جایگاه همسایه در نظر امام صادق(ع)، جایگاه بس رفیعی است و سفارش‌های موکدی بدان شده است. در روایتی امام صادق(ع) حد همسایه را تا چهل خانه از هر سو بیان فرمودند: معاویه بن عمار گوید به امام صادق(ع) عرض کردم: « جُعِلَتْ فِدَاكَ مَا حَدُّ الْجَارِ؟ قَالَ: أَرْبَعِينَ دَارًا مِنْ كُلِّ جَانِبٍ » (المجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۱، ص ۱۵۱)

توصیه به خوب همسایه‌داری از منظر امام صادق(ع) دستوری الهی است. همچنین آن حضرت خوب همسایه‌داری را سبب فراوانی روزی برشمرده‌اند و نیز فرموده‌اند: « حُسْنُ الْجَوَارِ يَزِيدُ فِي الرِّزْقِ » (همان، ج ۷۱، ص ۱۵۳)

خوش‌همسایگی روزی را فراوان کند.

آن حضرت آزار دادن همسایه را سبب دور شدن از رحمت الهی می‌دانند: « مَلْعُونٌ مَلْعُونٌ، مَنْ آذَى جَارَهُ » (همان، ج ۷۱، ص ۱۵۳)

ملعون است ملعون، کسی که همسایه‌اش را بیازارد.

۱۵- اصلاح میان مردم

در نگاه امام صادق(ع) اصلاح میان مردم چون صدقه‌ای می‌ماند که خداوند آن را دوست می‌دارد: « صَدَقَهُ يُجِبُّهَا اللَّهُ إِصْلَاحَ بَيْنَ النَّاسِ إِذَا تَفَاسَدُوا وَ تَقَارُبُ بَيْنَهُمْ إِذَا تَبَاعَدُوا » (الکینی، ۱۳۶۲، ج ۲، ص ۲۰۹)

صدقه‌ای که خداوند دوست می‌دارد اصلاح میان مردم است هنگامی که میان آن‌ها به هم می‌خورد و هم‌چنین نزدیک کردن آن‌ها به هم، هنگامی که از هم دوری کنند

لذا از این رو است که امام صادق(ع) به مفضل چنین فرموده‌اند: « إِذَا رَأَيْتَ بَيْنَ اثْنَيْنِ مِنْ شِيعَتِنَا مُنَازَعَةً فَافْتَدِهَا مِنْ مَالِي » (همان، ج ۲، ص ۲۰۹)

هرگاه میان دو نفر از شیعیان ما نزاعی دیدی، از مال من فدیة بده (یعنی هرچه ادعا می‌کند از مال من به او بده تا طرف را رها کند).

۱۶- قرض دادن

در نگاه امام صادق(ع) قرض دادن نوعی صدقه محسوب می‌شود: « ما من مومنین أقرضَ مؤمناً يَلْتَمِسُ بِهِ وَجَهَ اللَّهِ لَهُ أَجْرُهُ بِحِسَابِ الصَّدَقَةِ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْهِ مَالُهُ » (همان، ج ۲، ص ۳۴)

هیچ مومنی نیست که به مومنی به خاطر رضای خدا قرض دهد مگر آنکه خداوند او را در شمار صدقه محسوب می‌دارد تا موقعی که خود را دریافت نکرده است [و از برکات صدقه و آثار آن بهره‌مند خواهد بود]

۱۷- سخاوتمندی

بخشنده‌گی و سخاوتمندی در نگاه حضرت از ایمان فرد نشأت می‌گیرد و نقش فرد سخاوتمند را هم چون بارانی بر زمین بایر معرفی فرموده‌اند: مسعده بن صدقه گوید: امام صادق(ع) به یکی از اصحاب خود فرمودند: « آیا تو را به چیزی که به خدا و بهشت نزدیک می‌کند و از جهنم دور می‌نمایاند خبر ندهم؟ آن شخص گوید: بلی. حضرت فرمودند: بر تو باد به سخاوتمندی، چه این که خداوند با رحمت خود خلق را آفرید، برای رحمت نمودن بر آنها، سپس برای آنها، عده‌ای نیکوکار و کسانی که در جایگاه نیکی کردن قرار دارند، قرار داد و برای آنها کسانی را قرار داد که در پی تلاش مردم اند، تا آنان همچون باران بر زمین بایر مایه حیات آنان شوند و آنان همان مومنانی هستند که به قیامت ایمان دارند.» (همان، ج ۴، ص ۴۰)

۱۸- خمس و زکات دادن

خمس و زکات از جمله مواردی است که ادای آن واجب بوده و زیرمجموعه مسئله انفاق محسوب می‌شود و جزو حقوق خداوند به شمار می‌رود: « هرکس از پرداخت حق خداوند دریغ کند، دو برابر آن در راه باطل خرج می‌کند.» (همان، ج ۳، ص ۵۰۶)

از نگاه امام صادق(ع) رفع مشکلات اقتصادی همچون فقر و محرومیت در پرتوی به‌کارگیری آموزه‌های زندگی اجتماعی تحقق می‌یابد و زکات دادن به عنوان یکی از این آموزه‌ها، در صورت محقق شدن آن به رفع فقر می‌انجامد: « زکات برای آزمودن ثروتمندان و مدد رساندن به زندگی فقیران مقرر شده است، اگر مردم زکات اموال خود را بدهند،

هیچ مسلمانی فقیر و نیازمند نخواهند ماند و با مقداری که خدا بر او واجب کرده است، بی‌نیاز خواهد شد. به یقین مردمان، فقط از گناه توانگران (و غصب حقوق محرومان به وسیله آنان) است، که فقیر و نیازمند و گرسنه و برهنه می‌مانند.» (الصدوق، ۱۴۰۴، ج ۲، ص ۷)

از نگاه امام صادق(ع) مالی که زکات آن پرداخت نشود بی‌برکت است: « قال رسول الله(ص): مَلْعُونٌ مَلْعُونٌ مَالٌ لَا يُزَكَّى » (الکینی، ۱۳۶۲، ج ۳، ص ۵۰۴)

مالی که زکات آن پرداخت نشود، ملعون است، ملعون.

نوع دیگر انفاق واجب، خمس دادن است. خمس که به ۶ سهم تقسیم می‌شود و نصف آن به امام(ع) و نصف دیگر آن به یتیمان، تهی‌دستان و در راه‌ماندگان از سادات تعلق می‌گیرد، از جمله فریضه‌های اسلامی است که در سایه مسئله زندگی اجتماعی تحقق می‌یابد. از نگاه امام صادق(ع) خمس دادن مایه تطهیر افراد است تا مال حرام به مال آن‌ها راه نیابد: « من از یک نفر از شما درهمی می‌گیرم، در صورتی که از همه اهل مدینه ثروتمندترم، فقط مقصودم این است که شما پاکیزه شوید.» (الکینی، ۱۳۶۲، ج ۱، ص ۵۳۸)

فهرست منابع

کتاب‌ها

- ۱- پسندیده، عباس، پژوهشی در فرهنگ حیا، دارالحدیث، قم، ۱۳۸۳ ش.
- ۲- الصدوق، ابوجعفر محمد بن ابی الحسن علی بن بابویه القمی، مصادقه الاخوان، إشراف السید علی الخراسانی الکاظمی، کرمانی، قم، ۱۴۰۲ ق.
- ۳- الصدوق، محمد بن علی بن الحسین بن بابویه القمی، من لایحضره الفقیه، صححه و علّق علیه: علی اکبر الغفاری، موسسه نشر اسلامی وابسته به جامعه مدرسین قم، قم، ۱۴۰۴ ق.
- ۴- الطباطبایی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، منشورات جماعه المدرسین فی الحوزه العلمیه فی قم المقدسه، قم، ۱۴۱۷ ق.
- ۵- الکینی، ابوجعفر محمد بن یعقوب، الکافی، قدّم له و علّق علیه: علی اکبر الغفاری، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۲ ش، ۱۳۸۸ ق.
- ۶- المجلسی، محمد باقر، بحار الانوار الجامعه لدرر أخبار الأئمه الأطهار، موسسه الوفاء، بیروت لبنان، ۱۴۰۳ ق.
- ۷- مریجی، شمس الله، مقاله علل نادیده گرفتن ارزش‌ها، ماهنامه معرفت، شماره ۷۲، قم، ۱۳۸۲ ش.
- ۸- مصباح یزدی، محمد تقی، اخلاق در قرآن ج ۳ (مشکات)، گردآورنده: محمد مهدی نادری، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، قم، ۱۳۸۴ ش.

نرم افزارها

- ۹- گنجینه روایات نور، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، قم، ۱۳۸۷ ش.
- ۱۰- المعجم، مرکز معجم فقهی حوزه علمیه قم، ۱۳۷۹ ش.

پایان‌نامه

- ۱۱- باوی پور، محمد، نقش جمع‌گرایی در تکامل انسانی از منظر اهل بیت، کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۸ ش.